

Живојин СТАНОЈЧИЋ*

ЈЕЗИЧКИ СИСТЕМ КАО ИНХЕРЕНТНИ ДЕО ДЕФИНИЦИЈЕ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

1. Тематика овог научног скупа несумњиво је таква да тражи, пре свега, теоријска уопштавања, и то она која би пружала и извесне теоријске основе конкретних решења за језичку прагматику. Пре свега за ону која је усмерена стандардизовању језичког израза одређене друштвено-језичке средине. У томе, међутим, аутору који би се упустио у формулисање таквих основа остаје више методолошких поступака који доводе до довољно уопштених идејних ставова у приступу „стандардизатора” идиома. Ја ћу изабрати метод довођења у везу *конкретне језичке слике са апстрахованим правилима* на којима се заснива дефиниција књижевног језика. То, другим речима речено, значи да ћу – сасвим на принципима Белић-Стевановићеве школе граматичког мишљења – на арбитрарно изабраном појединачном језичком остварењу указати на језичке црте које улазе из таквог конкретног остварења у *апстракцију језика* као целовитог, општег идиома. Реч је, дакле, о само једном, од могућних многих, приступу уопштавању језичког детаља.

2. Својевремено, истражујући у оквиру једног научног пројекта¹ језик Милоша Црњанског, констатовао сам да је тај језик сигурно у оној категорији језичког исказа који је наука о српском језику већ окарактерисала као „богату ризницу најсавршенијег средства за међусобно оп-

---

* Редовни професор на Филозофском факултету Универзитета у Београду, у пензији

¹ Пројекат 05 Т 30 / 1996-2000 код Министарства за науку Р. Србије: „Стандардни српски језик”, Потпројекат 3: „Развојни процеси у савременом српском језику”, Тема: „Језик прозе Милоша Црњанског”.

штење и комуникацију”². Као и језик сваког књижевног дела, наравно, и језик прозе М. Црњанског има и оне особине које проистичу из природе уметничке поруке, пре свега из њене сталности и непроменљивости³, с једне стране, и из дѐла комуникативног процеса који се у науци о језику назива перцепција поруке⁴, с друге стране. Као такав, тај језик за нашу филологију материја је која, и у целини и у појединости, улази у испитивања која је још Александар Белић задао и то одређујући им као једино логичан лингвистички став – потребу да буду грађа за историју савременог књижевног језика на тај начин што ће се у њеном грађењу ићи „од писца до писца, од књижевне врсте до књижевне врсте”⁵.

Уз овако опште одређење језика М. Црњанског, дакако, у реализацији његовог истраживања нужно се поставило и питање о томе шта из његовог језика треба да буде предмет истраживања. И наравно – која изборјива количина те материје треба да буде истражена, у границама једног временског периода колико траје рад на Пројекту у чијим је оквирима. Истраживач се, полазећи управо од већ давно утврђеног квалитета књижевне поруке М. Црњанског написане прозом, одлучио за рад на принципу случајног узорка у материји сигурно најистакнутијег пишчевог прозног текста – у језику романа „Сеобе”, као и његовог, хронолошки узето, наставка – романа „Друга књига Сеоба”. И одмах се поставило питање: које издање те прозе анализирати да би се могло закључивати о језичким феноменима у њему као о феноменима који су изворно пишчеви? Као одговор на ова питања, наметала се, с пуно основа, идеја да се ради текстолошким методама, наравно у првој, припремној фази истраживања.

Отуда и истраживачева одлука да за материју на којој ће радити узме већ готове резултате *текстолошког рада* изврсног зналца и текстолошких метода, и књижевног дела М. Црњанског – Д. Иванића, који је приредио издање романа „Сеобе” и „Друга књига Сеоба” из 1996. годи-

² М. Стевановић, Однос граматичара према норми књижевног језика, *Споменица*, Посебна издања САНУ, CCCLXXVII, 26, Београд, 1964, 197.

³ „Le message littéraire est caractérisé par le fait qu'on ne peut y rien changer, qu'il n'admet aucune substitution dès le moment où sa composition est achevée... la discontinuité chronologique n'altère pas le message” (M. Riffaterre, *Vers la définition linguistique du style*, *Word*, Volume 17, Number 3, New York, December, 1961, 329).

⁴ „L'ensemble du message participe du style, mais ce sont les effets qui lui donnent sa structure... la stylistique est donc la partie de la linguistique qui étudie la perception du message” (M. Riffaterre, *Isto*, 340).

⁵ А. Белић, О књижевним језицима, *Јужнословенски филолог*, XIX, 1-4, Београд, 1951-1952, 7.

не када је и започет рад на овој теми из оквира Пројекта 05 Т 30, за период 1996-2000. г. То је и било природно, јер би свака нова примена тих метода значила неекономично и непотребно понављање већ урађених послова. Језик овог издања романа „Сеобе”, одн. „Друга књига Сеоба”, дакле, узима се као изворни језик прозе М. Црњанског.

3. С обзиром на обухватност тога језика, истраживач се одлучио за анализу неколиких изабраних појединачних језичких појава онако како се оне издвајају као у понечем специфичне у односу на општи језички стандард, и то применом принципа случајног узорка. Те језичке појаве припадају свим нивоима језика: лексичком, морфолошком (и морфофонолошком), творбеном и синтаксичком. Овде се анализирају у целивитим језичким ентитетима и због тога – нису издвојене у поглавља са називима језичких нивоа. У једном датом поглављу, на пример, налазе се и морфолошке, и творбене, и синтаксичке као год и лексичке категорије. У другом од поглавља, опет, приказује се само једна од јединица наведених језичких нивоа. Али и са тога аспекта, иако малога обима, резултати истраживања језички су потпуни и могу носити атрибуте припадања целом језичком изразу Милоша Црњанског, једног од само, можда, два – када узмемо име Иве Андрића у та два имена – највећа српска писца и језичка ствараоца не само прве половине XX века, него и целог тог столећа.

4. Унутарлингвистички аспект систематског проучавања, дакако, основан је на проучавању језичког детаља ове прозе Милоша Црњанског – романа „Сеобе” и „Друга књига Сеоба”. Наравно, у контексту језичке епохе у којој је писац стварао ова дела, и у контексту синхронизског језичког осећања у ономе смислу како је тај појам дефинисао Александар Белић⁶. Управо због овог последњег, природно је и што овај општи поглед на једну посебну, рекао бих – и високо индивидуализовану – језичку материју формирам помоћу лингвистичког инструментарија који је нашој лингвистици дао и А. Белић, али и настављачи његовог метода, пре свега проф. М. Стевановић у домену конкретних изучавања српског књижевног језика, па тиме и језика најзначајнијих српских писаца. Природно, у истом контексту, у формирању мога општег погледа заступљен је и инструментариј и многих других, домаћих (П. Ивић, М. Ивић,

⁶ А. Белић, *О значају језичког осећања за вршење синхроничке језичке анализе* (24 X 1952), *Изабрана дела*, Тринаести том, *О различитим питањима савременог језика*, Београд, 2000, стр. 524, 525-526, 527.

И. Грицкат и др.), и страних лингвиста (А. Вајан, Р. Јакобсон, Ст. Улман, В. В. Виноградов и др.).

5. И управо проучавање језичког детаља, можемо рећи, упућује нас на то да су последње деценије XIX и почетак XX века, до Првог светског рата, несумњив период „брзог и углавном неометаног развоја српског књижевног језика”⁷, оног који је формирао касније солидне основе за стварање такозване школе „београдског стила”, стила који је А. Белић изједначавао са „београдским књижевним језиком”, и који се, управо по Белићевој оцени, развијао у смислу најбољих традиција Вуковог језика, уједначајући се и постајући комуникативно средство књижевних и културних кругова, чувајући углавном свој лик и примајући црте које су се из народног језика у њега уносиле на бази поменутих традиција⁸. Те основе неометано остају у језичком изразу и каснијих српских писаца, међу њима и најзначајнијих као што су били – Иво Андрић и Милош Црњански, писци чији је ауторски језик⁹, рекли бисмо, згуснути микрокозам врло обухватног српског књижевојезичког дијасистема. Тај систем, као што је јасно, у прозној реализацији није ништа друго до мозаик слојева општег српског језика, које писац прозног дела, зависно од своје језичке компетенције, има на располагању. И Иво Андрић, и Милош Црњански писци су који се одликују врло високим степеном те компетенције. Наравно, сваки са својом специфичношћу, али и са заједничким квалитетом – ерудицијом истинских интелектуалаца XX века, ерудицијом која има свога директног одраза у заступљености језичких слојева, дијакроних и синхроних, у њиховом делу, од којега је предмет ових лингвистичких истраживања – језик прозе Милоша Црњанског, конкретно језик његових двају романа, „Сеобе” и „Друга књига Сеоба”.

6. Слојевитост језика ова два романа показује се и на нивоима морфологије и грађења речи, и на морфосинтаксичком нивоу каква је конгруенција, и на нивоу контакта међу језицима у формирању облика позајмљеница из других језика, као и на нивоу синтаксичко-семантичком, када се укрштају значења лексема везана за различите периоде у историји језика. У томе смислу поучна је (а) дистрибуција морфолошко-творбених

⁷ П. Ивић, Целокупна дела, VIII, Преглед историје српског језика, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998, стр. 256 и д.

⁸ В.: А. Белић, „Београдски стил”, Наш језик, II, св. 7, Београд, 1934, стр. 193-200.

⁹ За језик Ива Андрића в.: Ž. Stanojčić, Jezik i stil Iva Andrića, Filološki fakultet Univerziteta, Monografije, Knjiga XI, Beograd, 1967, str. 1-330.

јединица *багрем* – *багремови* – *багрење*; (б) појава основе *пудр*- уместо *пудер*- у позајмљеници *пудер*¹⁰ и (в) *синтаксичко (синтагматско) решавање значења именица град и варош* или, на пример, да детаљније наведемо само (г) слагање атрибута са именицом *ухода*, које се дефинише у нормативним граматицама као *конгруенција са именицом на -а природног м. р.* – за које у језику „Сеоба” налазимо следећу реченицу:

¹⁰ У овој прилици указаћу на само једну именицу страног порекла, на именицу *пудер*, чији сам облик инструментала једнине истакао у следећој реченици из романа „Сеобе”: *Почеше јагмити за картама лепших дама, засути п у д р о м и мирисом* (88). *Речник српскохрватскога језика МС* (Књига пета, 1973) наводи је у њеном основном облику, номинативу, као *пудер*, даје њену граматичку и значењску дефиницију (= м. рода; „фин прашак, обично миришљав...”) и одређује њено порекло: „фр./анцуски”. Из два примера које даје (Кашанин и Дончевић) виде се облици акузатива једнине – *пудер*, и инструментала једнине – *пудером*, што указује на то да се за српски језик узима да је граматичка основа ове именице једнака номинативној основи: *пудер*-.

У језику М. Црњанског, међутим, основа је *пудр*-. Наравно, тешко је сумњати да је основни облик ове именице и у језику овога писца био *пудер*, иако у тексту романа нисам нашао њен номинатив једнине. Оно што је сасвим уочљиво, међутим, јесте чињеница да писац с лакоћом употребљава основу управо као да му је основни облик ове именице, номинатив – *пудр*. То јест, онај који је у језику из којег је позајмљеница, у – француском: *poudre* (фонетски означено: *pu: dr ɔ*). Или немачка говорна интерпретација ове француске речи.

С обзиром на пишево знање оба ова језика, при чему немачки језик има посебно место у култури поднебља у којем је Црњански рођен, па отуда и у личној култури његовој, мислим да је логично за основу граматичке основе именице у питању узети управо *немачку интерпретацију* француске речи. А она је сигурно потпомогнута ужедијалекатским стањем пишевог матерњег говора, за који се констатује и постојање непостојаног *e* (нпр., у ојкониму *Семнетер – и/з/ Семнетра, от Семнетра*). И други евентуално реконструисани облици у парадигми вероватно би имали исту основу, дакле, у генитиву једнине – *пудра*, у дативу и локативу једнине – *пудру* итд. И то упркос чињеници да у томе дијалекту постоји маса именица са *e* које се не губи из њихових зависних падежа: *километер – километера, децембер – децембера, маневр – маневра* и сличних именица чији су „ликови непосредно преузети из језика који су били у службеној употреби у Аустроугарској: нем. *Kader, Kataster, Manover, Minister*, мађ. *kader, kataszter, miniszter*.” На овакво решење, можда, упућивало је индивидуално осећање М. Црњанског за немачки, па и француски језик, које му је наметало личну интерпретацију номинатива једнине ове именице у облицију */pu: dr ɔ/*, а не у адаптираном за српски језик облицију */ny: дер /* (П. Ивић и др., Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта, СДЗб, XL, Београд, 1994, 246-247).

Ухода аустријска, која га је водила, довела га је непримећеног сасвим до француских предстража (117).

Уз у тој реченици употребљену именицу *ухода* налазе се три за конгруенцију битна облика, два атрибутског карактера: (1) придев *аустријски*, *-а*, *-о* и (2) односни везник (односно-упитна заменица) *који*, *-а*, *-е*, и један облик предикативног карактера – (3) радни глаголски придев (двају глагола): *водио*, *-ла*, *-ло*; *довео*, *-ла*, *-ло*. Сва три облика у формалном су слагању са именицом у питању.

Занимљиво је да важнија дескриптивно-нормативна литература, било лексикографска, било граматичка, онда када описује слагање зависних променљивих речи са именицом *ухода* у облику сингулара, даје превасходно примере који су обележени *семантичким*, а не *формалним* слагањем.

Тако, *Речник српскохрватског књижевног језика* МС (Књига шеста, 1976), у одредници која ту именицу дефинише, граматички, по роду као „*м* и *ж*”, што значи да је и (природног) мушког, и (граматичког) женског рода, а значењски – „онај који уходи, шпијун” – једнинске облике даје само са маскулинским конгруентним члановима синтагме, одн. реченице:

/Хајдуке/ сачека њихов ухода из истога села, који им даде сва обавештења.

Дескриптивно-нормативна граматика *Савремени српскохрватски језик*, II, М. Стевановића (Београд, 1986, стр. 130-137) врло исцрпно, и сигурно врло свестрано, обрађује конгруенцију делова реченице којима је управна реч именица маркирана ознаком „*м* и *ж*”. Описујући слагање са једнинским облицима именица овога типа, за конгруентске елементе који долазе у везу са именицом датог типа ова граматика констатује „двојако слагање”, дакле – слагање и по значењу (*свјетски владика, млади газда, скрушени слуга, црни коловођа, велики тијаница*), и по облику (*слуга царска, слуга јадна, велика тијаница*). Али већ за формално слагање зависних делова реченице са једнинским обликом именице *слуга* констатује „да је... дијалекатског карактера, па се зато не може сматрати особиним књижевног језика.”

За многе друге именице овога типа, међутим, та граматика каже: „И атрибут и именски... део предиката тих именица у једнини се природно

употребљавају у облику мушког рода”, да би ту навела, међу осталим, и примере управо именице *ухода*:

*Један млетачки ухода из Сарајева. – Учинио је услугу
некаквом путнику који је у ствари руски ухода.*

Али и да би констатовала да су „атрибути ових и оваквих именица чешћи... у облику ж. рода и када су... у једнини: *своја муштерија, морална пропалица, таскитница*” (стр. 136-137). При томе, ипак, не наводи међу примерима и лексему *ухода*. У тој граматици су, дакле, примери конгруентних делова реченице уз ову именицу, када се она јавља у једнини, *само* у облику мушког рода.

7. У Вуковом Рјечнику из 1818. г. именица *ухода* (наравно, само у облику са супституисаним *х*, дакле: *увода*) означена је само са „*f.*”, дакле ознаком која, судећи према Вуковом лексикографском поступку, имплицира првенствено фемининску конгруенцију.¹¹ Језичко осећање М. Црњанског, вероватно засновано на његовом матерњем дијалекту, апсолутно коинцидира са Вуковим и удаљује језик његовог књижевног дела од језичког осећања просечног читаоца данашњих дана.

Природно, ово удаљавање започиње већ на лексичком нивоу – самом употребом речи *ухода*, коју ће градски читалац осећати као стилски обележену, везану или за фолклорни слој језика (народна епска песма), или за архаизам који резултира из уметничке интерпретације појединих језичких јединица као таквих, као архаичних.

За језичко осећање модерног читаоца, истина, мотивирајући глагол ове изведене именице – *уходити*, и није претерано необичан. *Речник МС* наводи га и из новијих текстова чисто комуникативног, дакле, стилски необележеног карактера, као што је, на пример, дневнички текст: *Четници су уходили једну жену која је носила герилцима храну* (из језика В. Дедијера). А с њим у вези, и нимало неуобичајен за језичко осећање супстантивни дериватив *уходилац*, који тај речник наводи, свакако је лексичка јединица која не „ломи” језички калуп данашњег просечног говорника. Мислим – зато што је у моделу изразито продуктивних именица на *-лац*, које се као типична *nomina agentis* опонирају сада нетипичним представницима истог семантичког модела са формантом *-а*, каква је именица *ухода*, која је (најчешће) семантички маскулинум, а

¹¹ „*Увода, f. der Espion, Rundschafter, explorator*”, Српски рјечник (1818), Просвета, Београд, 1966.

формални фемининум. Овај последњи тип девербатива, наиме, припада прастаром моделу који је у вези са словенским номиналним изведеницама од глагола *иде-*, *ходити*, каква је ст. сл. *уходъ*,¹² а који је уобличен формантом *-а*, какав се сачувао највише у композитама типа *бременоша*, *водоноша*, *гласоноша*, *дангуба*, *коловођа*, али који је заступљен и у простим деривативима, нпр.: *вођ* – *вођа*.

Морфосинтаксички ниво конгруенције додатни је оквир који истиче неуобичајеност дате лексеме у перцепцији садашњег читаоца. Тиме, заједно са лексичким језгром, чини стилски обележен део језичког инвентара М. Црњанског.

8. Посебно је ова слојевитост језика реализована у распореду *орнаменталних језичких структура* које је Црњански-наратор очигледно црпао на два извора – *фолклорном* (око језгра „Великомученик Цар Лазар”) и *квалификованом* (око језгра „блато, војник, новац”), супротстављајући их да би описао ментални склоп друштвене групације која не уме да одвоји симболе од реалија. Наиме, када у поглављу VII „Сеоба” М. Црњански почиње насловом који се одликује потпуном конкретизацијом – и радње, и мотивисаности Подунавскога полка, који је, у контексту односа *вербалног* са *реалним* – сасвим парадоксално, чувао „у души нашу надежду: сладост православља” (30), да би потпуна вербална орнаментика елемената ове мале саге, заправо, била *означитељ* чија је битна карактеристика *еуфемизам* који, као језичко средство, има своју тачно одређену функцију: да *означено* учини прихватљивијим. А *прихватљиво* ће бити оно што ће у *перцепцији* читаоца бити такво. Реторика управо датог вербалног орнаментализма дате саге усмерена је на *језичко биће* у којем се налазе дубоки слојеви епског схематизма, оног који је изградио култ „царства небеског”, којем треба жртвовати „царство земаљско”, јер се те две категорије „реалности” – искључују. Наравно, искључују се у логици *фолклорног* „хришћанског” *епског* наратора. Јер, у логици *позваног* хришћанског наратора тога искључивања – нема, уколико у исказу: „И створи Бог човјека по обличју својему, по обличју Божијему створи га” (Прва књига Мојсијева, 1. 27) – видимо, не упуштајући се, наравно, у тумачења религиозне догме, у хришћанском учењу логично, означавање сједињености човекове с Богом, што другим речима значи – означавање јединства „небеског” и „земаљског”.

9. Дефинисана *циљна* слојевитост сигурно је остварена у пишечевој употреби форме плурала именице *отац* каква је у примеру: *Из којих им*

¹² A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves, IV, Paris, 1974, 37-38.

прочиташе и имена њихових о ц е в а , жена, деце, форме која је типична за слој црквеног српског језика (према форми *очеви*, коју налазимо у општем језику), међутим, није апсолутна у сложеној језичкој материји ове прозе М. Црњанског. Она је и спонтана, што је реализовано примерима случајних дијалектизама као што су: *шест јагњета* и *белила се /поља/* (м. *белела се*), *тамнила је* (м. *тамнела је*), *зеленили се /бедеми/* (м. *зеленели се*) и сл.¹³

10. Језичка циљност, коју је дефинисала Прашка лингвистичка школа и посебно Р. Јакобсон, врло је јасна када је искристалисана контекстуалним комбиновањем исказа парадоксалног карактера типа: *Што се пак тиче оног једног случаја силовања, није хтео да га поверује, пошто је таквих случајева предвиђао много више*, који су у врсти језичких средстава за исказивање истинитости / неистинитости. Ова категорија може се утврдити у пишчевом избору језичких јединица на нивоу лексеме (*варош: град*), на нивоу синтагме (*из града: са града*), на нивоу грађења речи (*сливати: изливати: лити*)¹⁴, на

¹³ П. Ивић – Ж. Бошњаковић – Г. Драгин, Банатски говори шумадијсковојвођанског дијалекта, *Српски дијалектолошки зборник*, XL, Београд, 1994.

¹⁴ И – анализа дате јединице у датом микро-контексту (а то је однос дела система према с и с т е м у, ма колике њихове материјалне димензије биле) само показује да је психолингвистичким процесима учења језика енкодирано језичко осећање М. Црњанског изабрало (од свих могућности) реченицу: *звук звона дуго се сливао, са вароши, на њих* – са аблативним генитивом именице *варош*, специфично одређеним (прецизираним) предлогом *са*, који као знак (сигнум) носи и доминантну идеју „висина”, уз присутну идеју „површина”. То је било довољно да у датом контексту писац употреби лексему *варош* и тако је супротстави лексеми *град*, коју у истом микроконтексту, дакле – напредо, употребљава: *половина њих разбегла се према граду* (Станојчић, Ж., 1994, О језичком осећању М. Црњанског – алтернација *варош – град*, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXVII/1-2, Нови Сад, с. 569-573).

Пишчев *ц и љ* да значи разлику између лексеме *варош* „urbs” и лексеме *град* „castellum” / „urbs” резултирао је неупотребом ове друге (*град*) у генитивској синтагми са предлогом *са*. Другим речима, да је написао **звук звона дуго се сливао, са града, на њих* – језичко осећање пишчеве генерације сигурно би значење лексеме протумачило као значење „castellum”. Наравно, Црњански је могао употребити и лексему *град* у генитивској синтагми, могао је написати: **звук звона дуго се сливао, из града, на њих* – и употребити предлог *из* да би сачувао *град* са значењем „urbs”. Међутим, при томе читалац не би имао информацију (или бар конотативно подсећање) и о чињеници, видљивој из непосредно претходног контекста – о звуку звона који допире *из* Печуја, „вароши” која се налази „*на првим брдима на која су се успели из равнице*”. Дакле – информацију о идеји „висине”, која је – иначе – и имплицирана у лексичком значењу предлога

нивоу језичког контакта у свим областима (*честњејши, дочекан слугама, поверовати га*), у којем се види више елемената примарних језичких слојева, којима М. Црњански суверено влада.

На основи језичке циљности формирају се многе црте идиолекатског карактера у општем књижевном језику, које наравно не можемо дословно схватати и дефинисати у речницима уз ознаке које их ограничавају у том општем језику. Такве природе је и језичко осећање М. Црњанског у употреби именица са суфиксом *-је*, оно констатовано у, прво, у часопису *Наш језик* (за 1998) када сам констатовао¹⁵, разматрајући детаљ на морфолошко-деривационом нивоу језика нашег познатог писца, схватање да у односу *багрем: багремови: багрење*, у којем не налазимо дериватив збирне именице на *-је* који би био изведен од основе *багрем-*, последњи члан низа (*багрење*) има апсолутно, несумњиво *збирно* значење. Другим речима, изведена именица *багремље*, формирана од основе *багрем-*, због чувања целе те основе, имала би – навео сам тамо – пре значење *сингулативне* множине, дакле, оне коју налазимо у системском облику те множине *багремови*, него значење јединке *збирног* карактера, какво има дериватив *багрење* – када је опониран, као суплетивни облик множине, једнинском облику који се завршава сонантом *-м*, тј. облику *багрем*. У даљој разради, јасно је да би морфолошко-деривациона јединица у виду **багремовље*, па и **багреновље*, била још адекватнија ознака збира са доминантним значењем *сингулативне множине*.

Те црте из идиолекта узимају се у књижевни језик, одн. у његову нормативну литературу. С тим, природно, што неке од њих, оне као што је партиципска употреба глаголског прилога садашњег – никако нису преузете у књижевни језик. С обзиром на овако чврсто установљене моделе творбе, природно је да примере употребе оних глаголских прилога који излазе из оквира попривуљених а употребљени су са функци-

---

са и јасна већ и на првом перцепцијском нивоу, како сам у датој анализи установио (Станојчић 1994: 572). А да је реч о правом (Јакобсоновом) принципу „means-end” односа, доказ је и трећи елемент овог поетског микро-контекста: Црњански ствара е м ф а т и ч к у (реченичну) структуру тиме што – уз предлог *са* у генитивској синтагми, који и сам носи доминантно значење „висина” – употребљава и глагол *сливати се*. Његов творбени модел, наиме, такође носи аблативно значење: *сливати (се)* је имперфективни глагол према перфективном глаголу *лити (се)*, који и један и други стоје према имперфективном простом глаголу *лити*, значећи: „спустити (се) / спуштати (се)”, „потећи / тећи на ниже” – као што чини *течност* (Речник МС, 1973).

¹⁵ Из језика „Сеоба” Милоша Црњанског (1), *Наш језик, н. с., XXXII / 3-4*, Београд, 1998, 218-225.

јом правих придева можемо дефинисати само као погрешку против система. Један од таквих примера је и овај нађен у језику прозе Милоша Црњанског:

Дотрча, сав задуван, Исакович, те седоше у кола, обојица осрамоћени и бесни, опкољени поворком *јаушућих* официра (Сеобе, 1996, 25).

У систему српског књижевног језика такви случајеви су нанос на нивоу позајмљенице било из страног језика, било из језика каквог старијег (историјског) слоја, али са карактеристичном неприлагођеношћу томе систему. И у овоме примеру имамо утврђено значење правих партиципа, какво је у науци већ утврђено за језик типичних војвођанских интелектуалаца XIX века као што је врло познати Јован Хаџић (Милош Светић), чији је језик врло детаљно и системски испитан¹⁶.

11. На нивоу избора лексема, показаног у Црњанскога употреби именица са префиксима *без-* и *не-*, одн. придева исте основне формације *бездан*, *-ана*, *-ано* (в. т. 11.1-1.16), виде се путеви принципске везе књижевнојезичког израза са народним језиком пишчевог дијалекатског супстрата. То је сасвим у духу карактеристике коју лингвисти дају за писце из периода доста раније „кристализације” српског књижевног језика – „они се нису клонили дијалектизама у гласовним и морфолошким појединостима. Тако се догодило да су они писали народним језиком, а да се то ипак не осети као удаљавање од књижевног”¹⁷. С тим, наравно, што се за М. Црњанског мора рећи да је тај *procédé* вишеструко комплекснији. О томе сведочи, на пример, његова употреба *аориста*, а не неког другог претериталног времена – у контексту синдетске реченице *И чинило се да му о д е глава* (у језику „Друге књиге Сеоба” М. Црњанског, Београд, 1996, у првој глави, стр. 27), блиска примарном изразу који се налази у фолклорном слоју језика. Али, о томе сведоче и црте *апозитивних* и *парцелисаних* синтаксичких јединица које дају модерну текстуру језичком изразу прозе М. Црњанскога, као што, и у таквоме контексту, синтагма *не зна где ће спустити уморну главу*, која се јавља у језику ове прозе М. Црњанског, сигурно јесте у категорији језичких сред-

¹⁶ В.: Љ. Суботић, Језик Јована Хаџића, Нови Сад, 1989, 190-191.

¹⁷ П. Ивић, Целокупна дела, VIII, Преглед историје српског језика, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998, стр. 260.

става маркираних атрибутом *déjà vu*. За писца овако високог ерудицијског ранга – М. Црњанског, исказ је већ виђен – у тексту из Библије:

Рече њему Исус: лисице имају јаме и птице небеске гније-зда; а син човјечји нема гдје *главе заклонити*,

који налазимо у Јеванђељу по Матеју (Гл. 8.20, Нови завјет, Превео Вук Стеф. Карацић). На овај језички слој, такође, упућује и структура дате реченице М. Црњанског, пре свега интонационо, апозитивним паузама, и присуством супротног везника *a* и саставног везника *и*. Битно истим обележјима (интонационим паузама и тим истим везницима) одликује се и дата реченица из Библије. На тај језички слој, најзад, упућује и пишчев избор реченичне структуре с везником *где* и футуром *ће спустити* као допуне глаголу у предикату *не зна* – иста структура, истина не с футуром него с инфинитивном допуном глаголу у предикату, употребљена је и у библијском тексту: а син човјечји нема *гдје* главе *заклонити* (в. т. 1.20), при чему је, дакако, инфинитив облик који је заједнички и за облик футура, и за допуно глаголу у предикату.

12. Најзад, резултати комплексне лингвистичке анализе указују на пуну оправданост ставова А. Белића и М. Стевановића, које смо горе навели, као оправданост става проф. Радосава Бошковића. Он је, наиме, приказујући улогу Ђуре Даничића у нормирању српског језика, написао: „Књижевни језик није књижевни само зато што је језик књиге, језик писане речи; он је књижевни језик и зато, и нарочито зато, што има своју синтаксу, своју структуру, своју физиономију...” Затим је, служећи се *формом негативне дефиниције*, опонирао томе језику, дакле – књижевном у смислу који је дефинисао – језик М. Миљанова, уз констатацију да је језик тога писца „још народни језик, још народски језик, још у малој мери књижевни језик: то је језик без организоване, синтаксички организоване сложене реченице, без типичних књижевних свеза, без глаголских и апстрактних именица, без конструкција и обрта типичних за књижевни језик, то је – народни језик на папиру, у правом, не фразеолошком смислу тога израза...”¹⁸.

Р. Бошковић је, на томе месту, у такву врсту језика сврстао и Вуков почетни језички израз, и језик проте Матије Ненадовића, и – најзад – „и

¹⁸ Р. Бошковић, *Ђуро Даничић и књижевни језик наш*, Одабрани чланци и расправе, ЦАНУ, Титоград, 1978, 190.

Његошев језик у оним случајевима у којима је тај језик израз моћнога црногорског колектива”¹⁹.

А онда је језгровито закључио: „И обрнуто: такав није језик ниједнога од доцнијих и данашњих писаца наших”²⁰.

Ја ћу се и сада – као што сам то својевремено учинио – у светлу глобалне Бошковићеве анализе, задржати на три елемента његове, до савршенства концизне, дефиниције.

Бошковић, дакле, интерпретирано *формом позитивне дефиниције*, у ствари, каже:

(аа) да књижевни језик мора имати „конструкције и обрте” типичне за књижевни језик,

(бб) да Његошев језик осим темељних црногорских дијалекатских елемената има исто тако темељне наддијалекатске елементе, и

(вв) да наши писци који долазе после непосредних следбеника вуковског почетног модела – имају све типичне за књижевни језик конструкције и обрте.

Као и горе дате дефиниције А. Белића и М. Стевановића, и ова Бошковићева анализа, поновићу – висока је синтеза велике масе података коју је овај умни лингвиста имао у својим кôдним системима. Лингвистима који се баве утврђивањем конкретних система општег идиома у датој социолингвистичкој заједници остаје да све елементе тога идиома тумаче у појединачним, конкретним језичким структурама. Наравно, смештајући их у уопштени систем који су Белић и Стевановић, а онда и Бошковић дефинисали. У оквирима тематике овога научног скупа – указивање на појединачне елементе треба схватити као прилог који се може бити и сугестија нормативистичкој прагматици, дакако, уз примену искуством осведоченог универзалног принципа – *mutatis mutandis*.

¹⁹ Ibid., 190.

²⁰ Ibid., 190.

Živojin STANOJČIĆ

LANGUAGE SYSTEM AS INHERENT PART OF DEFINITION
OF A LITERARY LANGUAGE*Summary*

Author is presenting the results of his research of definitions of starting principles in formation of Serbo-Croatian literary language analyzing several details taken from the language of Miloš Crnjanski. He finds the rational theoretical basis, on the first place, in (a) Belić-Stevanović's attitudes toward the particular language matter, put into the context of normative generalizations, and, on the second place, in (b) Bošković's definitions of a literary language, according to which a literary language is a category of that rank only if it possesses the typical literary language syntactic structures and the typical literary language physiognomy. Both stances are discussed also in the light of Prague Linguistic School, which is taking in consideration the layer-nature of each literary language. The analyzed details, by author's opinion, are obviously fully confirming the Belić-Stevanović's and Bošković's criteria of definition of a literary language, and can serve as a suggestion in normative pragmatics, corresponding to a determined literary language system.